چەند بیرەوەرییەک دەربارەی شەهید عەبدولڕەحمان زەبیحی ... رەزا شوان

عەبدولڕەحمان زەبیحی " عولەما " تێکۆشەر و شۆڕشگێڕ و سیاسەتمەدار و ڕۆشنبیر و نووسەر و زمانەوان و فەرهەنگسازێکی زۆر بە توانا بوو. دەسەزێکی کەم وێنەی گەلی کوردمان بوو، کوردستان پەروەرێکی راستی تا سەر ئێسقان بوو، شۆڕشسوارێکی جەربەزە و ماندوونەناسی کەڵەمێرد و چاونەترس و کۆڵنەدەر و هەمیشە نەسرەوت و وچانەدەر بوو. هەموو ژیانی و هەموو کاتێکی بۆ خزمەتی گەلی کوردمان و کوردستانی نیشتمانی پیرۆزمان تەرخان کردبوو. مێژوویەکی پڕ لە شکۆداری و شانازی هەیە.

(عەبدولڕەحمانی سەیفی مینەی کەڵاودروو) لە ساڵی (١٩٢٠) لە شاری مەهاباد، لە دایک بووە. خوێندنی سەرەتایی لە شاری مەهاباد تەواو کردووە. لە ساڵی (١٩٣٥) دا، لە شاری (ورمێ) لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان دا، بڕوانامەی خوێندنی ناوەندی وەرگرتووە.

بە منداڵی لە لای مامۆستا (مەلا قادری مودەڕیسی) پەرتووکی (گوڵستان) ی سەعدی و وانەی (جەبر) ی خوێندووە. مامۆستا مەلا قادر مودەڕیسی هەستی کوردایەتی لە هزر و هۆش و دەروونی زەبیحی دا رواند.

عەبدولڕەحمان زەبیحی منداڵێکی زیرەک و بلیمەت بوو. لە بارەی زیرەکییەوە، شاعیری ناسراوی کوردمان (هەژار موکریانی: ١٩٢١ـ ١٩٩١) لە پەرتووکی (چێشتی مجێور) دا، لە لاپەرە (١٨-١٩) دا، لەژێر ناوی" بەڵای گیانم" دا دەڵێ:

“ڕۆژێک وەک بەڵای ناگەهانی منداڵێکیان هێنا حوجرەکە، بە تەمەن لە من باوخۆشتر و بە باڵا لە من کورتە باڵاتر بوو. یەکێکی سووری چاوزیت، لەم بوو بە عیزرائیل، دەبوایە ئەویش گوڵستان بخوێنێ. هێتیو ئەوەندە زیرەک بوو کە نەبێتەوە. من بە هەزار گەڕە و نەڕە دوو خەتم ڕەوان دەکرد، ئەو پەڕێ و دوو پەڕەی تێ دەپەڕاند. وەک ئاگری قودرەتی وابوو. جا وەرە زللە و چەپۆک بخۆ؛ کە بۆ ئەو هێندە و هێندەی ڕەوان کردووە و تۆ هەر منجە منجت دێ؟! هەر لەبەر خەمەوە لە خوا دەپاڕامەوە ئەو بەدفەڕە بمرێ و لە کۆڵ دنیا بێتەوە. ناوی ئەویش عەبدولڕەحمانی کوڕی سەیفی مینە بوو. کە لە دواڕۆژدا بە ناوی (زەبیحی) ناسرا. زەبیحی وەک من فەقێی دایمی و

رەسمی نەبوو؛ دەرسی دەخوێند و دەگەڕایەوە ماڵە خۆی. وردە وردە پێکەوە بووینە ئاشنا و لە دەرسی گوڵستان یاریدەی دەدام و ئەو ئاشناییە پتر لە پێنجا ساڵ دەوامی کرد”

عەبدولڕەحمان زەبیحی بەجگە لە زمانی کوردی، بە باشیش زمانی: فارسی و تورکی و عەرەبی و ئینگلیزی و فەرەنسی و ئەرمەنی، دەزانی.

عەبدولڕەحمان زەبیحی هەر بە گەنجی تێکەڵاوی بزووتنەوەی کوردایەتی بوو. یەکێک بوو لە دامەزرێنەرانی (ژ.ك : ژیانەوەی کورد) له لە رۆژی (٢٥/ گەلاوێژ/١٩٤٢) دا لە مەهاباد دایان مەزراند. تا هەڵوەشاندنەوەی زەبیحی سکرتێری ئەو کۆمەڵەیە بووە.

زەبیحی دامەزرێنەری گۆڤاری (نیشتمان) یش بوو، کە بڵاوکراوەیەکی نهێنی (ژ. ك) بوو. زەبیحی نووسینانەکانی کە لە رۆژنامەی (کوردستان: ئۆرگانی پارتی دیموکراتی کوردستان) لە رۆژهەڵاتی کوردستان، و لە گۆڤاری (نیشتمان) دا، بە ناوی نهێنی (بەژەن) ەوە بڵاوکردوونەتەوە. شایەنی باسیشە و کەم کەسیش ئەوە دەزانێت، کە عەبدوڵڕەحمان زەبیحی یەکەم کەس بوو کە ناوی مانگەکانی ساڵی بە کوردی دانا.

زەبیحی بەشداری لە کارەکانی (کوماری کوردستان) دا کردووە. لە دوای رووخاندنی کۆماری کوردستان، هاتەتە باشووری کوردستان.. دوایش رووی لە رۆژئاوای کوردستان کردووە، رۆڵێکی گەورەی هەبووە لە هاندانی دامەزراندنی (پارتی دیموکراتی کورد) له رۆژئاوای کوردستان لە ساڵی (١٩٥٧) دا. دووبارە گەڕاوەتەوە بە باشووری کوردستان.

عەبدولڕەحمان زەبیحی لە ساڵی (٣٠/ دێسەمبەر/ ١٩٥٧) دا، چووە بۆ وڵاتی میسر بۆ ئەوەی لەگەڵ (یەکێتی خوێندکارانی کورد ـ لە میسر) پێکەوە یاداشتێک دەربارەی مافخوراوی و چەوسانەوەی کورد بدەن بە کۆنگرەی نێونەتەوەیی بە نێوی (کۆنگرەی گەلانی ئاسیا و ئەفریقا) کە لە قاهیرەدا بەسترا بۆ نەتەوە ژێردەستەکانی خۆرهەڵاتی ناوەڕاست، کە خاوەنی قەوارەی سیاسی نەبوو، بۆ داخەوە کە عێراق و سوریای دوو دەوڵەتی رەگەزپەرستی داگیرکەری کوردستان، رێگربوون لە بەشداریکردنی کورد. ناوەندی کۆنگرەکەش هەر لە قاهیرەدا بوو. هێچ چارەیەک نەما، ئەوە نەبێت، کە یاداشتەکەیان بە زمانی عەرەبی و ئینگلیزی و فەرەنسی چاپکرد و لە ناو کۆنگرەکەدا دایان بە ئەندامانی کۆنگرەکە. دوایش لە رێی پۆستەوە یادداشتەکەیان ناردیان بۆ بەشێکی زۆری سەرۆک کۆمار و سەرۆک وەزیرانی دەوڵەتان.

زەبیحی لە دوای ساڵی (١٩٧٩) گەڕاوەتەوە بۆ رۆژهەڵاتی کوردستان.

بەڵام جارێکی دیکە گەڕاوەتەوە بۆ باشووری کوردستان. لە دوای ئاشبەتاڵییەکەی شۆڕشی ئەیلوول،
زەبیحی چووە بۆ بەغدا، سەرقاڵی دوو پڕۆژەی گەورەی نووسین بوو. یەکەمیان (کۆمەڵەی ژێکاف) و دووەمیان (قامووسی زمانی کوردی) کە (٢٨) بەرگ بوو، بە داخەوە کە تەنها دوو بەرگی لە چاپکردن، داگیرکەرانی شۆڤێنی و ڕەگەزپەرست لە ساڵی (١٩٨٠) دا، لە کاتی گەڕانەوەی بۆ ڕۆژهەڵاتی کوردستان، لە نێوان باشوور و ڕۆژهەڵاتی کوردستان دا، کە ئەو دوژمنی سنووری دەستکردی نێوان کوردستان بوو. لە هەل و مەرجێکی ئاڵۆزدا، دوژمنانی کورد بێسەر و شوێنیان کرد. کە تا ئەمڕۆش گۆڕونە.
عەبدولڕەحمان زەبیحی، بە جیاوازی لە هەر شوێنێکی کوردستان دا، دەرفەتی بە هەڵکەوتووبێت درێژەی بە خەبات و بە کوردایەتی داوە.. نووسەر (عەلی کەریمی) دەڵێت:" فەرقی بەوە نەدەکرد کە ئەندامی کام حیزب و کام بەشی کوردستانە، سەردەمێک لە ریزی پێشەوەی کۆمەڵەی (ژ.ك) و سەردەمێک لە ناو پارتی دیموکراتی کوردستان لە باشوری کوردستان، سەردەمێکیش لە ناو پارتی دیموکراتی کورد لە ڕۆژئاوای کوردستان دا خزمەتی بزووتنەوە و دۆزی کوردی کردووە. ئەو هەتا مردیش یەک ڕۆژە ژیانی خۆی سەرفی ژن و منداڵ، کەسوکار، پارە و ماڵی دونیا نەکرد و هەمووی بۆ کوردایەتی تەرخان کرد. ئەو بە هەمووانی سەلماند کە کوردستان بە هەر چوار قوژبنییەوە موڵکی ئەو کوردەیە کە خەباتی بۆ دەکات و بەس"
لە ساڵی (١٩٦٣) دا، من قوتابی بوو لە پۆلی سێی ناوەندی لە کەرکووک، ئەندامی ناوچەی لقی کەرکووکی یەکێتی قوتابیانی کوردستان و ئەندامی ناوچەی کەرکووکی یەکێتی لاوانی کوردستان بووم. هێڕشێکی بەربڵاوی سوپای دڕندەی عێراق و گاردی نەتەوەیی (الحرس القومي) و جاشە تاڵانکەرەکانی عەرەب، کە سەر بە ڕژێمی پارتی بەعسی عەرەبی شۆڤێنی و ڕەگەزپەرستی دەسەڵاتدار بوون، وەکو گورگی هار، لەژێر دروشمی " سەر بۆ ئێمە و ماڵ بۆ ئێوە"دا، پەلاماری شار و شارۆچکەکانی باشووری کوردستان دەستی پێکرد. ڕەشبگیری بوو.. تا ئێستاش کورد بە (ساڵە بەعسییەکان) ناوی دەبەن.. ناچار هەموو ئەندامانی ناوچەی قوتابیان و لاوان و پارتی دیموکراتی کوردستان، کەرکووکمان بەجێهێشت و خۆمان گەیاندە بنکەکانی پێشمەرگە لە ناوچەی شوان و جەباری و قەرەحەسەن. ئەندامانی کەرکووکی هەرسێ ناوچەکە رووومان لە بنکەکانی دێیەکانی (خاڵەبازیانی) لە قەرەحەسەن و (چنگنی) و (شێردەره) لە جەباری کرد.. دوایی کار و بەرپرسێتیان بە هەریەکەمان سپارد.
من لە بنکەی چنگنی کرام بە بەرپرسی ئازۆقەی ناوچەی قەرەحەسەن..

کە دە بۆ دە دەگەڕام و لە جووتیارەکانم دەپرسی: ئەمساڵ چەند تەغار گەنم و چەند تەغار جۆتان بەرهەم هاتووە. لە هەر(١٠) قزناغ دا، قزناغێکی بۆ پێشمەرگە بوو، دەیان گەیاندە کەگاکەکراوەکانی دێی و خاوەنبازیانی دێی شێخ جیری لە ناوچەی قەرەحەسەن.

ئەندامانی لقی (٣) کەرکووکی پارتی دیموکراتی کوردستان لە بنکەی (شەردەرە) بوون. هاوڕێی خۆشەویستم، کۆچکردو کاک (محەمەد موکری: ١٩٤٥- ٢٠١٢) کە ئەندامی یەکێتی قوتابیانی کوردستان بوو. من هەشتا حەڤدە ساڵم پێوە نەکردبوو، محەمەد موکری ساڵێک لە من گەورەتر بوو، ئەو لە بنکەی شەردەرە بوو، ڕۆژی چووم بۆ لای، بینیم لە تەنیشتی پیاوێکی ئەسمەری کورتەباڵای خڕوە کە ڕانک و چۆغەیەکی ڕەنگ خۆڵەمێشی لەبەردا بوو دانیشتووە. هەردووکیان لەنووس (دەفتەر) و پێنووسیان بەدەستەوە بوو. دوای چاک و چۆنی لەگەڵ موکری دا، لێم پرسی: ئەو پیاوە کێیە؟ موکری وتی: ئەوە مامۆستا (عولەما) یە بەرپرسی لقی کەرکووکی پارتی دیموکراتی کوردستانە. من پێشتر ناوی عولەمام بیستبوو کە بەرپرسی لقی کەرکووکە. بەڵام تا ئەو کاتە نەیم بینیبوو. موکری بردمی و منی پێ ناساند. محەمەد موکری لاوێکی سوور و سپی باڵا بەرز بوو. کوڕێکی زیرەک و دڵسۆز و هیمن و هاوڕێ دەست بوو.

لەو ڕۆژەوە مامۆستا عولەمام ناسی هەندە جاریش بە (عیسا زەبیحی) ناویان دەبرد.

ڕۆڵی محەمەد موکری لەگەڵ زەبیحی (عولەمادا) دا، ئەوبوو، زۆر جار زەبیحی بە زاری بابەتێکی ڕستە بە ڕستە دەوت و موکرییش قسەکانی بە نووسین دەنووسینەوە.

ڕۆژێک کە چوومەوە بۆ لای محەمەد موکری، پێشمەرگەیەکی پاسەوانی بنکەی شەردەرە داوای لێکردم کە نامەیەکی بۆ مامۆستا عولەمای بەرپرسی لقی کەرکووک بۆ بنووسم، داوای یارمەتی لێدەکات.. منیش نامەیەکی جوانم بۆ ڕازاندەوە، دەستخەتیشم جوانە و تا ڕادەیەک شارەزاییم لە جوانووسی دا هەیە. کە داواکەی برد و دایە دەستی مامۆستا عولەماوە.. لە پێشمەرگەکەی پرسی: ئەمە کێ بۆتی نووسیوە؟ پێشمەرگەکە ئاماژەی بە من دا. مامۆستا عولەما بانگی کردم و وتی: شێوازی نووسینەکەت و دەستوخەتەکەتیش زۆر جوانن.. لەوانەیە دەفتەرێکت بدەمێ و بەم جوانییە بۆمی بنووسیتەوە. منیش وتم : بەسەر چاوم، گەر ئێستا لە لاتە بمدەرێ دەیبەم و هەفتەکەی تر بۆ دەهێنمەوە. وتی: بۆ تەمام کەمێ دەستکاری بابەتەکانی بکەم، کەی تەواو کرد ئەیدەمی. دوایی من گوێزرامەوە بۆ بنکەی قەرەداغ کە لە خانووە گەشتیارییەکانی قەپی قەرەداغ دا بوو. ئیتر نە محەمەد موکری و نە مامۆستا عولەمام نەبینییەوە.

بەڵام لە ساڵی (١٩٧١) تا ساڵی (١٩٧٣). چەند جارێک لە کەرکووک موکریم بینی. لە دواییدا محەمەد موکری بوو بە کەسێکی چیرۆکنووس و ڕۆمانووس و وەرگێڕێکی ناسراوی گەلەکەمان. لە شاکارە ڕۆمانەکانی موکری (سەگوەڕ، هەرەس، ئەژدیها، تەڵە، نەچیر) بە تایبەتی ڕۆمانی (سەگوەڕ) ەکەی هەرایەکی گەورەی نایەوە.. بە داخەوە کە مەرگ بواری نەدا. ئەگینا محەمەد موکری پرۆژەی نووسینی زیاتری لە توانا و لە باردا بوو.. هێشتا زۆری پێمابوو.

حەز دەکەم ئەوەش بڵێم، کە لە ساڵی (١٩٦٥) دا، دووبەرەکی و شەڕی براکوژی کورد لە شەڕەشی باشووری کوردستاندا سەری هەڵدا، من وازم لە قوتابیان و لە لاوانیش هێنا. چونکە لەگەڵ دووبەرەکیدا نەبووم و نیم و هەرگیز ناشبم.

وشەی (بەروار) یش لە جیاتی (رێکەوت) یا (مێژوو) بۆ یەکەمین جار مامۆستا زەبیحی بۆ هەڵە بە کاری هێناوە، دانی بەو هەڵەیەدا ناوە و چیرۆکەکەی دەگێڕێتەوە کە چۆن بە هەڵە بۆ کاری هێناوە.. دوایی هەڵەکەی ڕاست کردۆتەوە و داوای لێبووردنی کردووە. کەچی تا ئێمەش زوربەی نووسەرانی کوردمان لەسەر ئەو هەڵەیە دەڕۆن و وشەی (بەروار) لە جیاتی (رێکەوتی) یا (مێژوو) بەکاردەهێنن، وشەی بەرواری ناوی شارۆچکەی (بەرواری) یە لە پارێزگای دهۆک. کە نووسەری نامەیەک لە بەرواری ناوی شارەکەی و مێژووی نووسینی نووسیبوو، خەڵکی وا تێگەیشتبوون کە بەرواری بە واتا مێژووی نووسینی نامەکەیە. لەو ڕۆژەوە ئەو هەڵەیە بە کاردەهێنرێت.

لە ڕۆژی (٢/ یۆلیۆ/٢٠١٧) دا، لە شاری هەولێر پەردە لەسەر پەرتووکی(رەتدانەوەی کۆسمۆپۆلیتیزم) لە نووسینی مامۆستای نەمر (عەبدولڕەحمان زەبیحی) لادرا. کە لە ساڵی (١٩٥٧) دا نووسیوێتی.. بابەتی ئەم پەرتووکە وەڵامدانەوەیەکە بەو کەس و لایەنانەی کە کورد بە نەتەوە نازانن و وەک عەشیرەت و خێڵ پێناسەی بۆ دەکەن.

پێمخۆشە هەر بۆ خۆشی خوێنەران دوو نوکتەی نێوان شەهید (مەلا جەمیل ڕۆژبەیانی: ١٩١٣ـــ٢٠٠١) و مامۆستا زەبیحی (عولەما) تان بۆ بگێڕمەوە. مەلا جەمیل ڕۆژبەیانی لە ساڵی (١٩٦٣) دا، وەکو کادرێکی نزیک لە پارتی دیموکراتی کوردستان ـ پارتی نەبووـ بە سواری ماینێک دێیە ئازادکراوکانی ناوچەی کەرکووک دەگەڕا و قسەی بۆ جووتیارەکان دەکرد و هۆشیاری دەکردنەوە.. ڕۆژێک مەلا جەمیل دەچێت بۆ دێیەک، کوڕێکی لاو بە پیریەوە دەچێت و دەڵێ:"مامۆستا عولەما بەخێربێی" مەلا جەمیل بە زەردەخەنەیەکەوە وەڵامی دایەوە و وتی :"کوڕە من عولەما نیم من عولەنەرم"

ڕۆژێکی دیکەش، مەلا جەمیل ڕۆژبەیانی و عەبدولڕەحمان زەبیحی بەرانبەر یەکتری دانیشتبوون و قسەیان دەکرد.. لەو کاتەدا

“مێشـەکەرا نە” یەکی گەورە بە دەوری مەلا جەمیل دا دەسوڕێتەوە..
مەلا جەمـیل بە زەردەخەنەیەکەوە بە مێشەکەرا نـەکە دەڵێت:
“لـێـت تێکـنـەچێ ئـەوەی بەرا نبـەرمـە”

بە داخەوە بە پیلانێکی نەگریس، کە لە لایەن فەرما نگەی ئەمنی رژێمی بەعسی عەرەبـی رەگ□ز□پ□رسـتەوە داڕێژرا بـوو، زۆڵە کـوردی خۆفـرۆش جێبەجێی کرد. لە رۆژی (٢٧/ئادار/٢٠٠١) بە شێوەیەکی زۆر دڕندا نە و نەمەردا نە، مەلا جەمیل رۆژبەیانیان لە ماڵەکەی خۆی لە شاری بەغـدا شەهیـدیان کـرد.. تەرمەکەیـان بۆ کەرکـووک هێنـا یەوە و لەم شـارە کوردستا نیـیەی زێدیدا، لە رێوڕەسمێکی شایستەدا بە خاک سپێرا.

مەلا جەمیـل رۆژبەیـانی زانـا یەکی مەزن و بلیمەت و مێژوونووسـێکی وردبین و نووسەر و توێژێنەر و وەرگێڕێکی زۆر بە توانا، زمانی عەرەبی و فارسی و تورکی دەزانی. خاوەنی چەندین پەرتووکی چاپکراوی هەمەجۆرەیە، بە زمـانی کـوردی و عەرەبـی و کۆمەڵێـک پەرتـووکی رووننووسکراویشی تەواو نەکردبوون یا هێشتا چاپنەکراون.

هەزار درووود لە گیـانی پـاکی عەبـدولڕەحمان زەبیحـی و مەلا جەمیـل رۆژبەیانی و محمەد موکری و سەرجەم شەهـیدانی کورد و کوردستان بێت.

بە داخەوە کە تا ئەمڕۆش وەکو پێویست، ئاوڕێکی ئەو تۆ لە زەبیحی و لە رۆژبەیانی نەدراو تەوە، ئەوەی کە بۆیان کردوون زۆر کەمترن لە ئاستی خزمەتی ئەم دوو کەڵە بلیمەت و تێکۆشەری کوردمان، کە شایەنی زۆر لەوە زیاترن.

رەزا شوان

٢٥/ یۆنیـۆـ/٢٠٢٠